

<http://www.hembygd.se/arkeologisektion>

Spadbladet 2, 2017

Arkeologisektionen vid Stockholms läns hembygdsförbund

Utflykt till Nordians hög och Åshusby-området

Lördagen den 22 april 2017

Välkommen att följa med oss på Arkeologisektionens utflykt lördagen den 22 april. Vi kommer att tillbringa dagen vid **Åshusby** i Norrsunda socken, mellan Rosersberg och Arlanda. Här ligger en av Upplands finaste kungshögar, **Nordians hög**, liksom flera intressanta gravfält, hålvägar, stensträngar och forntida boplatser. Vår guide för dagen blir den kunnige docent Anders Carlsson vid Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms Universitet.

Vi börjar dagen med medeltid: ett besök i **Skånela kyrka**. Det är en av fyra tidigmedeltida s.k. östtornkyrkor i Uppland, en ovanlig arkitektur som verkar ha fått visst fäste i trakten (två andra östtornkyrkor är de närliggande Norrsunda och Husby-Årlinghundra). Kyrkan har rester av kyrkmålningar från två olika epoker. På kyrkbacken står två fina runstenar.

Efter kyrkvärdens guidning i Skånela fortsätter vi till dagens höjdpunkt (i dubbel bemärkelse) i form av Nordians hög, en storhög (kungshög om man så vill), c:a 11 meter hög med ett spektakulärt mittblock på den avplattade toppen. Platsen är **Åshusby** ñ husaby på åsen. Här etablerades en betydelsefull storgård eller gårdskomplex troligen under folkvandringstid, en by som sannolikt fick sitt Husby-namn och ny administrativ roll under sen vikingatid. Åsen ñ är Stockholmsåsen/Brunkebergsåsen, en rullstensås som kan följas utmed en stor del av vägen mot Arlanda.

Runt Nordians hög ligger ett vackert gravfält med 191 anläggningar, i huvudsak högar och stensättningar men också några resta stenar, treuddar och två hålvägar. Det är inte undersökt i modern tid, men på 1890-talet grävde man och tog bort 30 gravar, vilket gav ett fyndmaterial i huvudsak till vendeltid.

Efter Nordians hög beger vi oss (med bussen) en knapp kilometer norrut där vi intar vår medhavda matsäck vid foten av rullstensåsen. Vi fortsätter sedan upp utmed åschrönet och studerar några ensamliggande stensättningar, innan vi når nästa stora gravfält, det som (lokalt) kallas **Skoby-gravfältet**. Här står vi inför några närmast monumentala stensättningar på åsryggen, och ett trettiotal mindre, av olika former. Inte heller detta gravfält är undersökt. Tidsställningen är oklar men kanske kan vi tillsammans med vår guide reda ut gravtyper och troliga dateringar.

På tillbakavägen till bussen studerar vi de **stensträngar** som finns på västra sidan av åsen. Det handlar om rester av det stensträngslandskap som en gång präglade åkerbygderna i Uppland och Östergötland (liksom Öland/Gotland). Dessa hägnader var dåtidens

avgränsningar av åker/ängsmark från kreaturen, och dateras typiskt till romersk järnålder. De kan ibland vara svåra att upptäcka, men här kan vi följa dem hundratals meter. I närheten låg några boplatser som undersöktes i samband med Arlandabanans sträckning; gårdar som daterats till förromersk och romersk järnålder. Ett samband mellan boplatserna, stensträngarna och de stora gravarna på Skoby-fältet är inte alltför långsökt ñ kanske föregångare till centralplatsen vid Åshusby längre söderut.

Buss avgår från: Universitets T-banestation (vid SL-bussarna) kl. 09:00 lördag 22 april 2017. Hemkomst kl. 16:00-16:30.

Anmälan: Mats Hansson, e-mail: 1hansson@telia.com eller tfn. 08-7605209, *samt* genom att betala in deltagaravgiften.

Kostnad: 110:- för medlemmar, 150:- för icke medlemmar. Sätt in beloppet på Arkeologisektionens plusgiro 497 36 80-4, *senast* 18/4. Märk inbetalningen med ditt namn. Begränsat deltagarantal (50st).

Medtag matsäck för dagen (inget restaurang-stopp) samt oömma skor och kläder. Vi går mestadels på väl upptrampade stigar, med en och annan avstickare út i snärenö.

Toalett kommer att finnas på bussen.

öKung Nores Högo ur Johan Peringskiöld, *Ättartal för Swea och Götha konungahus, efter trowärdiga Historier och Documenter* (1725)

Utflykt till Årsta 3 september

Heldagsutflykten till Årsta slott med dess fornstigar och gravfält som vi tidigare skrivit om kommer att äga rum söndagen den 3 september. **OBS! Ändrat datum.** Anna Röst, kultursekreterare i Haninge kommun, kommer att guida oss. Mer detaljer, tider och anmälan återkommer vi till senare i år.

Bolmörtens historia i Sverige

Av Nils Ringstedt

Med den rubriken höll arkeobotaniker Jens Heimdahl, Arkeologerna vid Statens Historiska Museum, ett synnerligen intressant och välillustrerat föredrag när arkeologisektionen hade sitt

årsmöte 14 mars. Innan jag kort refererar Jens föredrag kan det vara lämpligt med några ord om växten bolmört.

Uppgifter i Wikipedia och från Naturhistoriska Riksmuseet gör gällande att bolmört kan bli 0,5 ñ 1 m hög. Växten har grovt tandade blad, är klibbig och har en obehaglig lukt. Den är ett- eller tvåårig och blommar från juni till september med stora smutsgula blommor. De sitter i ensidiga knippen som först är hoprullade. Kronan ôär trattlik och djupt inskuren på en sida, kronbrämet har fem rundade flikar och är blekgult med violetta ådringarô. Frukten är en ômångfröig lockkapsel som sitter omsluten av det nätådriga fodretô. Växten är mycket giftig. Förr var växten mycket vanlig men förekommer nu mera sällsynt i södra och mellersta Sverige och längs Norrlandskusten. Fröna kan bevaras länge i jorden. Bolmörtsfrön kan gro även efter hundra år. Växten kan plötsligt dyka upp på oväntade ställen om marken grävts om så att frön kommit upp till ytan. Den första skriftliga uppgiften om bolmörten dateras till 1658. Dock kände människor till bolmört redan under medeltiden.

Bolmört omtalas redan för 6 000 år sedan på sumeriska lertavlor, var känd av babylonierna, egypterna, i det antika Grekland och i Rom. Hippokrates kallade växten för ôhyoskyamosô. Det är oklart när växten kom till Sverige men Jens berättade att vid grävningar i Värmland har bolmört påträffats som dateras till 300-talet före Kristus! Jens har påträffat belägg för bolmört vid arkeologiska undersökningar ñ dels en liten gårdsodling i Mörby, Nykvarn från 500-talet, dels från Linköpings franciskanerkonvent ca 1520. Bolmört har även hittats i en apotekarträdgård i Jönköping daterad åren 1660 ñ 1680. Vid utgrävning av många gravar i Lödöse påträffades en kvinna begravd med ett nyfött barn. I kvinnans mage fanns fröer och foder från örten ôhjärtstillaô. Dessa fröer och foder var smärtstillande och ångestdämpande. Hon hade säkert fått hjälp från en kunnig person. Barnet föddes men båda dog.

Efter arkeologiska utgrävningar är det inte ovanligt att bolmört blommar upp igen. Bolmört var en medicinalväxt framhöll Jens. Den odlades i kloster och slottsträdgårdar i Sverige och kunde användas för flera olika ändamål. Bolmörten hade en kulturell spridning ñ den började odlas på grund av sina egenskaper att kunna ôsova, bedöva och dödaô. Växten kunde användas till salvor, plåster mm. Till och med kunde den rökas. I vart fall användes ångor från örten till att lindra tandsmärtor om ångorna/röken andades in berättade Jens. Den bolmande röken då torkad bolmört glödgas kunde orsaka hallucinationer¹.

Under den tid då kvinnor anklagades för häxeri och många dömdes till döden för detta så ansågs bolmörten ha använts enligt folktron till ôflygsalvaô för häxorna. Salvan placerades under armarna och i ljumskarna för att hjälpa häxan flyga till ôhäxsabbatenô. Den har omnämnts i den mest kända skriften om häxor ôDer Hexenhammerô (Häxhammaren) 1487 och skriven av Heinrich Kramer. Han berättar om barn som tas för att kokas i gryta. Barnfettet användes som ingrediens i salvan. Växten användes även av hönstjuvar som bedövade hönsen före stölden. Inte minst barnmorskor använde örten som kunde orsaka abort och kanske även lindra förlossningssmärter. Barnmorskorna löpte dock risken att anklagas för att vara häxor.

Bolmört kunde bäras i en påse om halsen ñ då trodde man att graviditet kunde undvikas! Vid grävningar i danska Fyrkat hade kultpersonen, völvan, i en utgrävd grav både sin stav och en liten påse med bolmörsrester och andra magiska redskap.

¹ Kanske det var rök från bolmört som satte oraklet i Delfi i trans?

Jens framhöll många skriftställare som skrivit om häxeri och om bolmört under medeltid och nyare tid. En författare hävdade att bolmörten var orsaken till de stora häxprocesserna och att det var romer som förde med sig den giftiga växten in i Europa. Vidare att det var romerna som lärde barnmorskorna att utföra abort med hjälp av bolmörten.

Till allt det intressanta som Jens berättade vill jag referera även uppgifter i Wikipedia som omtalar att bladen användes som sömn- och bedövningsmedel vid sinnessjukdom, magkramper och sjösjuka. Bolmörtsolja användes mot örsprång och bladavkok som kärleksdryck och lär ha använts för giftmord och i Frankrike som lönnmord på franska aristokrater!

Föredrag på Historiska

Fredag 21 april - Arkeologen berättar om **Soldater från Avaskär och andra livsöden**. Med Elisabet Regner, filosofie doktor i arkeologi och 1:e antikvarie på Historiska museet.

<http://historiska.se/kalendarium/>

Sista chansen att

besöka **Tutankhamuns grav**. Nja, inte originalet (det lämnar nog aldrig Egypten) men väl kopior. Några i styrelsen har besökt utställningen om detta världsberömda arkeologiska öscoop och rekommenderar den som mycket sevärd. Utställningen stänger den 23 april. Magasin 9 i frihamnen.
<http://www.tutankhamun.se>

besöka **Myntkabinettet** i deras nuvarande lokaler på Slottsbacken. De flyttar nu in i nya lokaler vid Historiska Museet, oklart när utställningar öppnas igen. Nuvarande utställningar kan besökas fram till 31 mars. Utställningen om All världens pengar är dock öppen fram till 20 augusti.
<http://www.myntkabinettet.se>

Blandat från våra grävföretag

En silverskatt hittades i höstas i samband med undersökningar i Molnby, Vallentuna. Fyndet innehöll 163 silvermynt, s.k. dirheme, en av de största silverskatterna som hittats i Uppland.
<http://www.arkeologikonsult.se/aktuella-projekt/molnby/121-silverskatt-och-snoekaos>

Andra fynd från grävhösten 2016 (som fick ett snötyngt avslut): De närmare 200 amuletringar som hittades vid grävningen i Hjulsta. <http://www.kmmd.se/Arkeologi/Projekt-2016/Hjulsta-Stockholm/>

Ett av höstens mest spektakulära fynd var kanske ändå de 4500 år gamla människoliknande figurinerna från Tråsättra, Åkersberga. Den gropkeramiska kulturen ger oss ibland sådana här spännande överraskningar. <http://www.uvblogg.se/wordpress/category/trasattra/>

Slussen-undersökningarna fortsätter även under 2017. Det är förstås ett omfattande projekt som det ibland kan vara svårt att överblicka. En bra ingång är att besöka utställningen om Slussen under ytan på Medeltidsmuseet. Man kan också följa arbetet månad för månad på <http://www.slussenportalen.se/>

Nya i styrelsen

Vi välkomnar Lena Schultz och Johnny Wallin i Arkeologisektionens styrelse. Dessa valdes på årsmötet. Jan Owe och Bo Persson avgick, stort tack till dessa för deras insatser under många år. Mats Hansson tar över som redaktör för Spadbladet. Jan Owe har producerat 35 Spadblad under åren!

Årsavgiften

Om du glömt betala årsavgiften för 2017 så är det hög tid att göra det nu.

Sätt in 100:- på plusgiro 497 36 80-4 och märk inbetalningen med namn.

Styrelsen i Arkeologisektionen inom Stockholms läns hembygdsförbund, till årsmötet 2018

Hammarsjö, Gunilla, ordförande gunilla@hwebb.se
070-453 98 85

Broström, Sven-Gunnar, ledamot botark1944@gmail.com
070-942 36 14

Gustafsson, Berit, ledamot berit.i.gustafsson@hotmail.com
070-538 89 38

Karlsson, Inger, ledamot karlssoninger23@gmail.com
08-21 15 20
070-773 72 22

Nyström, Erica, ledamot erica.nystrom@gmail.com
070-535 98 08

Hansson, Mats, ledamot 1hansson@telia.com
08-760 52 09
073-828 43 21

Schultz, Lena, suppleant toughnut@telia.com
0707-704558

Wallin, Johnny, suppleant johnny.wallin2@comhem.se
08-590 805 56
070-389 0 556

Du blir medlem genom att sätta in 100 kronor på Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektions plusgiro 497 36 80-4. Glöm inte att anmäla namn och adress. Sektionens hemsida: <http://www.hembygd.se/arkeologisektion>

Du vet väl att Arkeologisektionen även finns på Facebook?